

УДК 340.69

Лабa С. В.,

l_s_w@ukr.net, ORCID ID: 0009-0006-8058-2865, Researcher ID: rid63894
к.ю.н., доцент кафедри цивільного і господарського права та процесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Стегура Н. Р.,

stegura08@gmail.com, адвокат

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЇ АДВОКАТА

Анотація. У статті розглядаються питання щодо вдосконалення мобілізаційної системи в Україні. Після вторгнення Російської Федерації на територію України громадяни нашої держави зіткнулися з немислими потрясіннями, оскільки кожній людині відомо про кримінальне протиправне свавілля, яке вчиняється військовими РФ. Перед нашою державою постало чимало нових викликів у сфері оборони, зумовлених збройною агресією РФ проти України.

Констатовано, що військовослужбовці територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, відповідно до мобілізаційного плану та завдань, на власний розсуд вирішують, де і яким чином слід мобілізувати необхідну кількість людей, оскільки у добровільному порядку до військоматів з'являється їх невеликий відсоток. Слідом, такі особи, маючи повноваження на вчинення мобілізаційних заходів, вдаються до різного роду зловживань. А тому доведено, що дієвим заходом частині забезпечення механізму послідовної та справедливої мобілізації є запровадження автоматизованого механізму визначення осіб, щодо яких необхідно вчинити дії на їх мобілізацію, що забезпечить її прозорість і не залежатиме від суб'єктивних чинників окремих посадових осіб.

Звернено увагу на довготривалий термін розгляду судами клопотань про звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за фактами самовільного залишення військової частини, що унеможливує зарахування військовослужбовців у список військових частин. Запропонована доцільність розробити чіткий механізм дії, спрямований на те, щоб у продовж 1-2 днів, після отримання згоди військовослужбовця на продовження військової служби, судом було ухвалено рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, надасть можливість зарахувати особу у списки військової частини та залучити до оборони держави.

Розглянуто питання щодо довготривалого проходження військово-лікарської комісії. З метою усунення таких випадків обґрунтована необхідність розробити чіткий механізм щодо позачергового проходження військово-лікарської комісії за направленнями органу досудового розслідування, в тому числі за необхідності, в умовах стаціонару.

Ключові слова: мобілізація, оборона, військова агресія, військовослужбовець, територіальна цілісність та недоторканність.

Laba S. V.,

l_s_w@ukr.net, ORCID ID: 0009-0006-8058-2865, Researcher ID: rid63894
PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil and Economic Law and Procedure,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Steghura N. R.,

stegura08@gmail.com, Lawyer

CERTAIN ASPECTS OF MOBILIZATION IN UKRAINE FROM THE POSITION OF A LAWYER

Abstract. The article examines issues related to the improvement of the mobilization system in Ukraine. After the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the citizens of our country faced unimaginable shocks, as every person knows about the criminal and illegal arbitrariness committed by the military of the Russian Federation. Our state faced many new challenges in the field of defense caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It was established that the servicemen of the territorial recruitment and social support centers, in accordance with the mobilization plan and tasks, at their own discretion decide where and how to mobilize the required number of people, since a small percentage of them voluntarily appear at the military commissariats. As a result, such persons, having the authority to carry out mobilization measures, resort to all kinds of abuses. And that is why it has been proven that an effective measure of ensuring the mechanism of consistent and fair mobilization is the introduction of an automated mechanism for identifying persons in respect of whom it is necessary to take actions for their mobilization, which will ensure its transparency and will not depend on the subjective factors of individual officials.

Attention was drawn to the long term of consideration by the courts of petitions for the release of servicemen from criminal responsibility for the facts of voluntary abandonment of a military unit, which makes it impossible to enroll servicemen in the list of military units.

The proposed expediency of developing a clear mechanism of action, aimed at ensuring that within 1–2 days, after obtaining the consent of a serviceman to continue military service, the court will issue a decision on exemption from criminal responsibility, which, in turn, will provide an opportunity to include a person in the lists military unit and involve in the defense of the state.

The issue of long-term passing of the military medical commission was considered. In order to eliminate such cases, there is a well-founded need to develop a clear mechanism for out-of-hours military medical commission referrals by the pre-trial investigation body, including, if necessary, in hospital conditions.

Key words: mobilization, defense, military aggression, serviceman, territorial integrity and inviolability.

JEL Classification: K 40

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-02>

Постановка проблеми. Конституційним обов'язком громадян України є несення військової служби, що полягає у забезпеченні оборони держави, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Відповідно оборона України полягає у вжитті системи політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту (ЗУ «Про оборону» від 6 грудня 1991 р.). Військовий обов'язок установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями (ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р.).

Після вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) на територію України громадяни нашої держави зіштовхнулися з немислимими потрясіннями, оскільки кожній людині відомо про кримінальне протиправне свавілля, яке вчиняється військовими РФ. Знищення Українського народу, на жаль, не є поодинокими фактами, а системною лінією поведінки, яка стала нормою для представників держави-агресора. Такі беззаконня, навряд чи взагалі можна назвати війною. Бо навіть агресивна війна має чіткі межі дозволеного. Абсолютну зневагу цінності людського життя з боку російських вій-

ськових слід розцінювати як геноцид українського народу. Слідом перед нашою державою постало чимало нових викликів у сфері оборони, зумовлених збройною агресією РФ проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мобілізації та пов'язаних із нею проблем стали предметом розгляду у працях Б. Андрусюк, В. Богдановича, П. Волотівського, О. Гончаренка, В. Горбуліна, Є. Григоренка, І. Кіреєва, В.Костецького, О. Кривенка, О. Кузьмук, В. Примака, О. Романової, О. Устименка, Ю. Шемшученка та інших.

Постановка завдання. Основною метою цієї статті є розгляд окремих аспектів мобілізації в Україні з позиції адвоката.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим питанням, яке потребує нагального вирішення – це вдосконалення мобілізаційної системи в Україні, яку, очевидно, важко назвати прозорою. Відповідно до ч. 1 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. мобілізація полягає у комплексі заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, Указом Президента України від 24 лютого 2024 р. №65 було оголошено про проведення загальної мобілізації. Слідом, на місцеві органи виконавчої влади у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, покладений обов'язок організувати та забезпечити в установленому порядку здійснення призову військовозобов'язаних, резервістів на військову службу, їх доставки до військових частин та установ Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших військових формувань України [1].

Так, військовослужбовці територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), відповідно до мобілізаційного плану та завдань, на власний розсуд вирішують, де і яким чином слід мобілізувати необхідну кількість людей, оскільки у добровільному порядку до військкоматів з'являється їх невеликий відсоток. На даний час, у засобах масової інформації та на інтернет платформах спостерігається невдоволення громадян, щодо дій ТЦК та СП під час мобілізації. Іншими словами, ТЦК та СП фактично перетворилось на таких собі «людоловів», що негативно впливає на авторитет Збройних Сил України, органів державної влади та поширення думки, що війна лише для «окремих» верств населення. Це зумовлено відсутністю у роботі ТЦК та СП системності та прозорості, а відтак військовозобов'язані чоловіки, з метою уникнення мобілізації, незаконним способом перетинають державний кордон, не покидають межі місця проживання тощо. Як наслідок, посилюються диспропорції на ринку праці, що негативно впливає на стан економіки.

Окрім того, доволі поширеними є випадки отримання неправомірної вигоди командуванням військових підрозділів з метою зарахування мобілізованих військовослужбовців у тилові частини (підрозділи), а також не включення їх у бойові розпорядження, або включення без фактичного залучення у бойових діях. За таких умов, видається, необхідним є ініціювання перед військовим командуванням перевірок особо-

вого складу підпорядкованих військових частин щодо виявлення осіб які фактично не залучаються до участі у бойових діях та встановлення причини таких дій. Військовослужбовці ТЦК та СП, маючи повноваження на вчинення мобілізаційних заходів, вдаються до різного роду зловживань. В окремих випадках, таке зловживання проявляється у штучному створенні перешкод суб'єктам господарювання щодо мобілізації всіх військовозобов'язаних осіб. Також такі дії можуть вчинятись на замовлення інших осіб, в тому числі усунення конкурентів у бізнесі.

За наявного стану речей, видається за необхідне напрацювання пропозицій щодо внесення змін у законодавство України в частині забезпечення механізму послідовної та справедливої мобілізації. Це можливо забезпечити виключного за наявності автоматизованого механізму визначення осіб, щодо яких необхідно вчинити дії на їх мобілізацію. Так, наприклад, можна запровадити проведення автоматизованою системою, серед чоловіків віком від 25–60 років (ідентифікатором яких може бути індивідуальний податковий номер платника податків, номер паспорта громадянина України, тощо) так званої «лотереї» під час якої визначатимуться особи, щодо яких необхідно вчинити мобілізаційні заходи. У подальшому ТЦК та СП (в залежності від місця їх реєстрації) отримує відповідне офіційне завдання щодо пошуку та встановлення таких осіб, а також забезпечення їх мобілізації. Таким чином, мобілізації підлягатимуть особи, придатні за станом здоров'я, та щодо яких наявне відповідне мобілізаційне завдання. Це, видається, забезпечить прозорість у мобілізаційних заходах, і не буде залежати від суб'єктивних чинників окремих посадових осіб ТЦК та СП. Окрім того, на ринку праці зменшиться проблема дефіциту працівників чоловічої статі.

Більше того, така практика не є новою у світі та неодноразово впроваджувалась у життя. Скажімо, у Сполучених Штатах Америки ідея так званого жеребкування виникла біля двохсот років назад. Втім її важко було назвати справедливою, оскільки навіть якщо жереб випадав на ту чи іншу особу, від служби можна було відкупитися, офіційно здійснивши оплату у розмірі триста американських доларів. Однак із розвитком суспільства відповідна норма була скасована, втім сама лотерея продовжувала діяти. Так, під час Першої світової війни США за результатами жеребкування військо було поповнено на більш як два з половиною мільйони чоловіків кожен із яких попередньо

zareestruvavsia v spysku na svoemu okruzi i otrymav vidpovidnyi porjadkovyi nomer. Procedura zherebkuvannia vidbuvalasja v primischnni v'yskovogo departamentu u Vashingtoni. V podalshomu вона лише вдосконалювалася завдяки посиленню прозорості та ефекту випадковості. Зокрема, під час Другої світової війни картки призовників були двічі перемішані, а кульки витягував вашингтонський чиновник із зав'язаними очима в присутності президента США [2].

Наступним питанням, яке потребує розгляду є звільнення військовослужбовця від кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби чи дезертирство. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, з січня 2022 року до вересня 2024 року було відкрито 59 606 кримінальних проваджень щодо самовільного залишення військової частини (ст. 407 КК України). На підставі Закону України від 20 серпня 2024 р. ст. 401 КК України було доповнено ч. 5 у якій передбачено наступне положення: «Особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби». Відповідні нововведення отримали як підтримку, так і гостру критику. У зауваженнях Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту вказаного закону вказується, що в основу рішення суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачається покласти рішення та дії третіх осіб (письмова згода командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження особою військової служби). Тобто, виходить, що в даному випадку треті особи якщо і безпосередньо не підмінюють собою суд, проте чинять безпосередній вплив на прийняття ним рішення, що не відповідає ст. 124 Конституції України, відповідно до змісту якої делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Крім того в частині використання слів «про намір повернутися до цієї або до іншої військової частини або місяця

служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби» слід зауважити, що невизначеним є, командир якої саме частини мав би надавати письмову згоду: частини, де особа проходила служби чи іншої. Також не окреслено критерії, якими мав би керуватися командир при наданні згоди, що не враховує вимог принципу правової визначеності в контексті статті 8 Конституції України [3].

Наведеним не обмежується коло проблем застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК України. Зокрема, у вказаній нормі чітко не вказується на протязі якого терміну особа зобов'язана повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби. Також відсутня інформація про те до якої саме конкретної військової частини відповідна особа повинна прийти.

Ускладнюється проблема також довготривалим терміном розгляду судами клопотань про звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за фактами самовільного залишення військової частини, що унеможливає їх зарахування у список військових частин. Щодо вказаного питання, необхідно розробити чіткий механізм дій, спрямований на те, щоб у продовж 1-2 днів, після отримання згоди військовослужбовця на продовження військової служби, судом було б ухвалено рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, надасть можливість зарахувати особу у списки військової частини та залучити до оборони держави. Отож у випадку виявлення військовослужбовця, який виявив бажання продовжити військову службу, підрозділи військової служби правопорядку повинні отримати оригінал письмової згоди військових частин щодо можливості прийняття на військову службу, після чого доставляють у відповідне територіальне управління Державного бюро розслідувань, а слідчий та прокурор здійснюють оформлення відповідних процесуальних документів та, за наявності підстав, невідкладно передають їх до суду.

Не менш значущою є проблема щодо довготривалого проходження військово-лікарської комісії (понад 3 місяці). Складним у цьому питанні є те, що під час здійснення розслідування кримінального провадження, попри наявність у військовослужбовців підстав щодо проходження військово-

лікарської комісії (поранення, хвороби, тривале лікування), слідчий, прокурор надаючи направлення на військово-лікарську комісію (далі – ВЛК), не має змоги контролювати відповідного військовослужбовця щодо зволікання у його проходженні, а тому спостерігаються випадки коли останні більш ніж як 6 місяців проходять ВЛК, з огляду на велику кількість людей, які намагаються пройти «військово-медичну бюрократію». З метою усунення таких випадків існує потреба розробити чіткий механізм щодо позачергового проходження ВЛК військовослужбовцями за направленнями органу досудового розслідування, в тому числі за необхідності, в умовах стаціонару.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отож, мобілізаційні заходи в Україні є одними із основних елементів системи оборонних заходів, які спрямовані на протидію збройній агресії РФ проти нашої держави. Їх проведення безпосередньо залежить від розвитку ситуації на лінії зіткнення з ворогом. А тому вкрай необхідним є запровадження «цивілізованих» методів мобілізації, які б не підривали мотивацію як військовослужбовців, так і тих, хто являється резервом. Слідом, необхідність подальших наукових розробок з питань мобілізації в Україні сумнівів не викликає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2024 р. № 65. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/652022-41653>

2. Мобілізація наосліп. Як у США лотерея визначала, кого відправляти на війну. NEWS Укра-

їна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckmke52kp6no>

3. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини противстановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану (реєстраційний № 11322). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8a227f78-a33e-4f2c-9e97-d069a691e4a3>

REFERENCES:

1. Pro zahal'nu mobilizatsiyu: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 lyutoho 2024 r. № 65. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/652022-41653>

2. Mobilizatsiya naoslip. Yak u SSHA lotereya vyznachala, koho vidpravlyaty na viynu. NEWS Ukrayina. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckmke52kp6no>

3. Zauvazhennya Holovnoho yurydychnoho upravlinnya Aparatu Verkhovnoyi Rady Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy, Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennya kryminal'noyi vidpovidal'nosti za zlochyny proty vstanovlenoho poryadku nesennya abo prokhozheniya viys'kovoyi sluzhby pid chas diy voyennoho stanu (reyestratsiyyny № 11322). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8a227f78-a33e-4f2c-9e97-d069a691e4a3>

Стаття надійшла до редакції 1.10.2024